Tóth Béla író, a Somogyi-könyvtár nyugalmazott igazgatója évtizedeken át a szegedi művelődési élet mértékadó alakja volt. Az alábbi interjúban arról vall, hogy a politikai változások sodrásában, hogyan őrizhető meg az önálló álláspontot képviselő ember becsülete.

Tóth Béla író a pöffeszkedésről, a tudományszagról és az irodalmi fasorról

A „barkácsember" becsülete

– Az uradalmi világot éppen az ön legfogékonyabb fiatalsága idején söpörte el a kommunista rendszer, a kommunistákat pedig éppen nyugalomba vonulásakor váltották le a hatalomból. Szeretném, ha ez az interjú a két rendszerváltást átélt asztalos, író, könyvtárigazgató Tóth Béláról szólna. Mindenekelőtt: mit hozott magával falujából, Dombiratosról?

– Mindent. Nem csoda, hogy a falum ma is rajtam tartja kezét. Ma is a dombiratosi kotta szerint beszélek. Szorgalmas, melegszívű, ám igen szabad szájú emberek éltek ott, noha voltak persze vaddarazsak is a ház tetejében: egyesek hamar bicskára kaptak, s nem egyszer meg is irdalták egymást. De nem öltek meg soha senkit. Az őseink mint dohánykertészek mentek el Szegedről Dombiratosra. Tudták is magukról, hogy szegedi cseppenetek. Mi pedig, ahogy gyerekkorunkban a futó felhők árnyékát akartuk megfogni, úgy vágyakoztunk Szegedre, anélkül, hogy elértük volna. Pedig az én elődeim iparosemberek voltak, s a céhvilágban az volt a parancsolat, hogy hat évig még a segédnek sem lehetett megállapodni. Öregapámnak kétnyelvű vanderbukja volt, s járt is vele mindenfelé, eljutott Párizsig, megtanulta az utca nyelvét, tudott párizsiul beszélni. De hát a legtöbb ember az uradalom földjéhez volt kötve.

Mint a barom, hogy másnap is bírja

– Mondják, hogy ön az egyetlen kétszeres József Attila-díjas asztalos. Nem tudom, íróként bántja-e, ha asztalosnak nevezik?

– Hogy mivé lettem, azt mostanáig sem tudom. A gyalut nem tettem le, szép műhelyem van, szeretek a szakmával foglalkozni. Kreatív szakma, el kell előre gondolni, hogy az ember mit akar csinálni. Nagy segítségére van az én irodalmi világomnak, mivel amolyan földhözragadt realista vagyok, s el kell képzelnem, hogy a szőrös deszka, amivel foglalkozni kezdek, milyen lesz a végén.

– Műveiből látszik, hogy ez a dombiratosi világ volt a legihletőbb irodalmi forrása. A kommunista fordulat után nem kellett másként látnia, esetleg elítélnie a régi világot?

– Én a fordulatot örömmel fogadtam, de anélkül, hogy megtagadtam volna a korábbi világot. Nem szidtam, de nem is kívántam vissza. Végtére ennivalónk volt, csak pénzünk és kirepülési lehetőségünk nem. A régi cselédsors nehezebb volt a kommunista időknél. Örökös köd volt, csak enni kapott az ember, mint a barom, hogy másnap is bírjon ekét húzni. De kilátásai nem voltak.

– Az úri pöffeszkedés is változott?

– Szerintem ezek az uradalmi tulajdonosok nem voltak olyan nagy gonoszok, ahogyan aztán beállították őket. Nagyon is emberek voltak. A főszolgabíró, akinél dolgoztunk, szóba állt az asztalosinassal is, a birtokos pedig, aki festőművész volt, apróra elmagyarázta nekem a festés technikáját. Ezzel szemben később jó pár tanácselnököt ismertem, aki majd szétrepedt a pöffeszkedéstől. Embere válogatta.

Az a nagy tudományszag!

– Szegeden a mesterség mellett tanulni kezdett, esti iskolában leérettségizett és hamarosan egyetemre jelentkezett. A politikai változással az élete is fordult.

– Vasalt bakancsban, viaszosvászon kabátban érkeztem Szegedre, s a táskámban nem volt más csak két lekváros kenyér újságba csomagolva. Jobb világra vágyódtam. Nem volt ugyan mértékem ahhoz, hogy milyen lehet a jobb, de azt tudtam, hogy jobb akkor lesz, ha Kelemen Kristóf bácsi, az uradalmi kanász nem olyan nyomorultul hal meg, és nekem sem az a sanyarú élet jut. Akik akkor, felnőttként iskolába, egyetemre jelentkeztünk, azt sem tudtuk, hogyan kell ott tanulni. Ösztönösek voltunk. Mint a szivacs, úgy szívtunk be mindent, amit hallottunk.

– Gondolom, dombiratosi iskoláját nem úgy végezte, hogy egyszer majd egyetemen folytatja.

– Egyáltalán nem. Még az is kérdés volt, hogy egyáltalán meg tudok-e fogózkodni a dolgozók gimnáziumában. Mert akkor én még gyalultam, amikor oda kerültem. Szegeden a Barossban volt az iskola, este jártunk, de ugyanazt a nappali tagozatos anyagot tanultuk. A tanárok drága, jó emberek voltak, gondjuk volt ránk, bár vitáink is voltak, mert mi úgy mentünk oda, hogy azt tanuljuk meg, amire a mesterségbeli életben szükségünk lehet. Emlékszem, amikor a rovartani rendszerezést tanultuk biológiából, és elkezdték rajtunk ugyanúgy behajtani, ahogyan a nappali tagozatosokon, ki is fakadtam. Ez minket nem érdekel, mondtuk a tanárnak, mire ő visszakérdezett: akkor minek jöttünk ide? És igazat kellett adnom neki, hiszen tanulni akartunk. Be is hajtotta rajtunk – és jól tette.

– Miért jelentkezett az egyetemre is? Mire számított? Jobb életre?

– Nem a gyalupadtól akartam szabadulni. A mindentudás vágya dörömbölt bennem. Az egyetemi végzettséggel nem akartam én főcsöngős guru lenni. Csak a tudásra vágytam. Körülnéztem hát, hol van a forrása e tudásnak, és így jutottam el az egyetemhez. A szegedi egyetemnek akkor már nagy híre volt, s én különben őriztem emléket róla, mert a háború után egyszer asztalosként dolgoztam a biológiai intézetnek. Polcokat készítettük – és körös-körül ott volt az a hallatlan nagy tudományszag! A Nirvána nevű molytalanító vegyszer szaga volt, de számomra azonos lett a tudomány szagával. Később, amikor már orosz-magyar szakon elkezdtem egyetemre járni, olyan éhséggel álltam neki a tanulásnak, hogy az órarend szüneteiben társaimmal áthallgattam még a természettudományi tárgyak előadásaira is.

Furfangos marxizmus

– Mennyit kellett tudni ahhoz, hogy akkoriban valakit felvegyenek az egyetemre? Vagy inkább a származást nézték?

– Nehéz volt ezt akkor számon kérni; sokan úgy mentünk oda, hogy azt sem tudtuk, hogyan kell ott tanulni. Emlékszem, odacsaltam az egyetemre egy Erős Böske nevű lányt. Straknak hívták különben, s a családdal együtt nagy bolsevik volt. Különben jó eszű csöcsös-faros leány volt. Segédmunkásként dolgozott velem egy gépműhelyben: én nyomtam a gép alá az anyagot, ő meg szedte le, amit az legyalult. Gondolta, nem veszít semmit, amikor hívtam, eljött ő is tanulni. Az első órán egy Erdődi József nevű tanár a magyar nyelv igéiről beszélt, a nyelvtani általánosságokat mondta el róluk. Szünetben odalép hozzám Böske, és azt mondja: – Na, jó helyre hívtál, pont az igékkel kezdeni! – Mi bajod vele – kérdeztem. Rám néz: – Hát te nem tudod, hogy az Ige Názáretben testesült meg? No, hát ilyen volt a tájékozottságunk, amikor egyetemet kezdtünk. Ami volt, azt is a templomban szereztük.

– Aztán azért csak lett egy kis marxista jellege az oktatásnak.

– A marxizmusról azt gondolom, bár ne lett volna kötelező, jobban szerették volna. Azzal, hogy az üzemekben és iskolákban megpróbálták az emberek fejébe verni, meg is utáltatták velük. Úgy kellett volna tenniük, mint az osztrákok, amikor a népélelmezés miatt be akarták vezetni Magyarországon a krumplitermelést. Azt még eltűrte a magyar, hogy a földjén elvetették a krumplit, de enni nem akarta, ha deresre húzták is. Aztán a furfangos osztrákok fordítottak egyet a dolgon: a krumpliföldek mellé fegyveres őröket állítottak, s így annál nagyobb lett az érdeklődés iránta.

– Mit gondolt magában, amikor belépett a kommunista pártba?

– Teljesen meg voltam győződve a kommunisták igazáról, és máig is fenntartásaim vannak, hogy ne lett volna igazuk. De már azt is tudom, hogy annak megvalósításához angyalokra lett volna szükség. Féltem a régitől, nehogy megint marékszámra adják nekünk a lisztet. És messzemenően hittem abban, hogy kitörünk az uradalom sártengeréből.

Forradalmi igazolás

– 1956 is ebben a bizakodásban érte?

– Akkor nemigen volt időm mérlegelni. Kollégiumigazgató voltam, a gyerekeimet vittek be a rendőrségre, menni kellett utánuk. Aztán a kollégium épületébe költözött a nemzetőrség. Én azelőtt sokat veszekedtem a pártfunkcionáriusokkal, hogy gondolkozzanak ember módjára. A szocializmus nem börtön! De annyira ragaszkodtak a bársonyszék karfájához, hogy nem lehetett zöld ágra vergődni velük. Szóval, bizonyos változtatásokat nagyon is szerettem volna, de a fegyverektől iszonyodtam. Lazúr Barna, aki 1956-ban a városparancsnok volt, oktatott engem az egyetemen akkor még létező katonai tanszéken. Megbízott bennem, s felajánlotta, legyek a nemzetőrségi laktanyaparancsnok. Visszautasítottam, mert nem tudok parancsolni. És utálom a derékszíjat. Kéményseprő is azért nem lettem, mert derékszíjat kellett hordani. Akkor legyél konyhafőnök, mondta Lazúr. Szép, modern gőzkonyhánk volt. Nem értek hozzá, feleltem. Erre aztán pukkant a királyi tiszt, aki mellette állt: akkor mars innen kifelé, kiabálta. Jó, mondtam, akkor adjanak papírt, hogy én ide nem tehetem be a lábam. Négyszáz gyerekem holmija volt ott a kollégiumépületben, nem hagyhattam szó nélkül. Végül kaptunk 24 órát, hogy összepakoljunk. Ez a papír mentett meg később attól, hogy elítéljenek. Pedig félig heccből kértem tőlük.

– A felkelők rendszerhűséggel vádolták, a rendszer meg ellenforradalmisággal?

– Valahogy úgy. Amikor jöttek a fakabátosok és megalakult a munkásőrség, azt állították, hogy a nemzetőrséget én szerveztem meg, én hívtam oda őket, én voltam a parancsnok, és én főztem nekik. Álljatok meg, mondtam, hát ez a papír micsoda? De azért a kollégiumban is, otthon a lakásomban is házkutatást tartottak. Féltek a MUK-tól. (Márciusban Újra Kezdjük – a szerk.) Nem mondom, hogy nem voltak ellenségeim, hiszen az énekes madárnak is vannak. Mert vigyáztam, hogy senki se bírjon lopni a felfordulás idején, s volt, hogy „nemzetőrt" fogtam a bezárt helyiségben a gyerekek holmija között. Később aztán fel is jelentgettek, hogy fegyvert rejtegetek a szén között az udvaron. Szóval én nem tartoztam egyik táborba sem.

Kicsodák a mieink?

– A kollégiumi diákokkal milyen kapcsolata volt? 1956 után nem lehetett könnyű egy forrófejű társaséggal. Állítólag azokban a napokban ön a hallgatók megóvása miatt az életével játszott.

– Ez volt a dolgom, nem nézhettem tétlen, hogy a rendőrségre hurcolják a fiatalokat. Jó társaság volt, kedveltük egymást. Ilia Mihályék akkortájt voltak végzősök. Akkoriban az volt a szokás, hogy korán összeházasodtak az egyetemisták, mivel különben a kihelyezési rendszer nem tette lehetővé, hogy egy városba kerüljenek egyetem után. Emlékszem, a fiatalok egy ilyen házasságot megelőző legénybúcsút rendeztek a kollégium udvarán: a legény egy tanulóasztalra volt felravatalozva, nadrágsliccébe egy szép fehér liliomszál volt tűzve, s úgy hordozták a szénrakás körül, hogy közben gregoriánszerű dalokat énekeltek, persze civil szöveggel. Jó móka volt. Félórán belül ott voltak a fakabátosok, hogy miféle egyházi tüntetés zajlik a kollégiumban. Szóval ilyen világ volt a „mieink" alatt, merthogy én közéjük tartozónak éreztem magam. Ők voltak azok, akik nem akartak engem maguk közül valónak érezni.

– Tisztelői önnek tulajdonítják, hogy később, a Somogyi-könyvtár igazgatójaként kijárta a Dóm téri új könyvtárépületet. Hol kellett ezt kijárni?

– Ahogy most sem, az akkori fejeseknek sem nagyon kellett könyvtár. Harmincadrendű dolog volt. A legtöbb főkolbásznak egyetlen könyvre volt szüksége, arra a kis pirosra a zsebében. Papp Gyula tanácselnök volt az a közvetlen főnök, aki, bár sokat vitatkoztunk, támogatott az épület ügyében. Már Móra Ferencék jelezték, hogy kevés a hely a múzeumban. Amikor pedig még a megyét is rászervezték, tarthatatlan lett ott tovább a könyvtár helyzete. Ez jócskán belefújt a vitorlámba. Egyszer Aczél Györggyel is alkalmam volt beszélni erről, sokáig beszélgettünk a parkban, s megjegyzem, egy rossz szót sem akart hallani senkiről. De a helyi pártfejeseket nagyon utáltam: tudtam, hogy van pénzük, de könyvtárra nem adtak. Akárcsak ma. Akkor is az volt a nagyság szimbóluma, hogy milyen drága kocsit lopnak el tőlük.

– Mit gondol, mennyire fogadta el önt az országos irodalmi közélet?

– Az nem fogadott el. Engem semmirevaló barkácsembernek tartanak. Barkácsnak! És nemcsak a fordulat óta: én az átkosban kitalált „Írószemmel" antológiában sem jelentem meg. A bandabeliek viszont, még a harmincadrendűek is benne voltak. Jó asztalos voltam, aranydiplomám volt, a munkáimmal máig szembe merek nézni. Az írásaimat sem szégyellem. Tudom, hogy akik osztályoznak sokszor kicsinyes mértékkel dolgoznak. De ehhez hozzászoktam, és nem fáj. Mindig reménykedtem valamiben. E tekintetben én az egyszeri bolond cigány vagyok, akit akasztani vittek. Ismeri: megkérdezték tőle, miért nevet. Reménykedek, mondta, majd csak leszakad az ág. Nem törik az le, felelték. Akkor elszakad a kötél. Erős kötél ez, mondták, nem szakad el. De a cigány csak reménykedett. A többit meg már úgysem látta. Hát így vagyok én is. Engem is hússzor figyelmeztetni kellett, mire elhittem, hogy ez velem történik.

– Mi volt a legnagyobb csalódása?

– Az, hogy az új fordulat idején a Csoóri-féle nemzeti vonal az én fejemet tűzte ki a győzelmi ház oromzatára. Pedig a három T világában vele is jóban voltam. Ő akkor a tiltott vonalhoz tartozott, a szája miatt betiltották közlését, bár nem ártott soha senkinek, én viszont éppen a Tiszatáj pártcsihése voltam. Nem a besúgója, hanem a pártbizalmija. Ilyen mindenütt volt, csak sok helyen letagadják. Különben az Örökség rovatot vezettem a lapnál. Amikor Csoórit letiltották, én farkaslétrát tartottam neki, és közöltük is, pedig az egész országban tilos volt. Amikor viszont 1986-ban a Tiszatájt betiltották, és én fontosnak tartottam újraindítani, ő árulót kiáltott.

Életmentés vagy árulás?

– Az írók rendszerellenes megmozdulásnak tartották a Tiszatáj embargóját. Nem gondolt arra, hogy azonosuljon ezzel a mozgalommal?

– Én életmentő akartam lenni. Nem vártam, hogy kitüntessenek, de legalább annyit igen, hogy ne engem okoljanak a betiltásért. Én, mint áruló, arra vigyáztam, hogy a lap túlélje az elvtársak hülyeségét. Tudtam, ha nem indítjuk újra a lapot, elvitték volna pártfórumnak. Hét hónap után megindultunk. Csoóriék viszont addigra már ország-világ előtt elrendelték, hogy a betiltás után az írók bojkottálják a Tiszatájt. Azt mondták, elárultam a lapot. Azzal, hogy életben tartottam? Ha elveszik a kiadói jogot, és odaadják pártfórumnak, soha többé nem lehetett volna megindítani. A marxista tanszék már ott tartotta a markát. A Tiszatáj becsületben megdolgozott 30 éven keresztül: annak élnie kellett. Nem akartam én főszerkesztője lenni, csak azt, hogy ne szűnjék meg a lap.

Az irodalmi bodzabokor

– Kíváncsi vagyok, mit gondol a rendszerváltozás utáni Magyarországról?

– Nem rendszerváltás volt ez, hanem úthenger! Mindenkit letiporni! Csak a szöveg megy a keresztény meg a szocialista értékekről. Legázolni, ez a szabály. Akármerre volt az illető a barikádokon azelőtt. De a változás hozott-e újat egyáltalán? Hozott-e mást a lopáson és a mellébeszélésen kívül? Akik a piac törvényeit itt diktálják, vajon nem az átkosban nevelődött új burzsujok? Sokan olyanok, akik velem együtt a rendszer hívei voltak? Lehet, hogy megrendítő amit mondok, de én öreg verkli vagyok már, sokat láttam. És e téren különben már rég megkaptam a beosztásom: az irodalmi fasor túlsó végén egy korcs bodzabokor vagyok, ahová a kutyák húgyozni járnak. De azért az is a fasorban van valahol. Keserűen mondom, persze, mert nemcsak magamról beszélek, s úgy látom, karátos értékek tipródnak le. Nagy ipar ma a sömlyítés. A régi tanyavilágban azt a gödröt is sömlyéknek hívták, ahonnan a házat építették, ami aztán megtelt vízzel. Vehetjük úgy is, hogy ez szegediesen a sömmi. Lehet, hogy ebből lett a sömlyék? Mi vagyunk ez a sömmi. Higgye el, sokan érzik még így. De vagyunk azért. Libaúsztató, malacdagonya, de mégis vagyunk. Csak abban bízunk, hogy az értékek egyensúlya egyszer a helyére kerül, mert amióta én élek, még mindig kívül voltunk az egyensúlyon.

Panek Sándor

Tóth Béla író: Nem rendszerváltás volt ez, hanem úthenger! *(Fotó: Schmidt Andrea)*

Névjegy

Tóth Béla író, a Somogyi-könyvtár nyugalmazott igazgatója. Egy kis lélekszámú alföldi faluban, Dombiratoson született 1924-ben. Gyermekkorát az uradalmi parasztélet körülményei között töltötte, ez a falusi világ később irodalmi gondolatvilágát és nyelvezetét is meghatározta. A háború után hat elemivel, kitanult asztalosként került Szegedre. Ma is vallja, hogy a kommunista hatalomátvétel bizakodással töltötte el, és új lehetőségeket nyitott meg előtte. Esti iskolába iratkozott, majd rövidesen jelentkezett a szegedi egyetem orosz-magyar szakára. Tanárként egyetemi kollégiumvezető, majd könyvtáros, később pedig, 1973 és 1989 között a Somogyi-könyvtár igazgatója lett. Jelentős része volt a könyvtár Dóm téri épületének megvalósulásában. Tizenkét kötet szerzője. Íróként kétszer (1970, 1986) részesült József Attila-díjban. 1986-ban a pártállam által betiltott Tiszatájat az ő vezetésével indították újra, ez a szerepe vität váltott ki az irodalmi közéletben. Legutolsó kötete „Teremtő Joó Istvánék emlékező könyve" címmel nemrég jelent meg a Bába és Társa kiadónál.